

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІДЕЇ УНІВЕРСИТЕТУ ЯК ОСНОВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ: ФІЛОСОФСЬКИЙ ТА СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

А.А.Мельниченко

*кандидат філософських наук,
доцент факультету соціології і права,*

О.А.Касаткіна

*Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»*

Стаття присвячена дослідженню особливостей формування всебічно розвиненої особистості, зокрема, ролі університетської освіти у цьому процесі. У статті розглядається феномен ідеї університету як втілення універсалізму освіти, основи інноваційного розвитку суспільства, обґрунтовується взаємозв'язок між якістю освіти та творчою особистістю. Використовується поняття дослідницького університету - сучасної форми інтеграції освіти та науки.

Ключові слова: ідея університету, інноваційний розвиток, універсальність, становлення особистості, дослідницький університет, творча особистість.

Сьогодні, безсумнівно, найважливіша роль у процесі формування світогляду людини належить університетам, створення яких ще в часи середньовіччя було пов'язано із прагненням людей до високого (елітарного) знання, коли міркування прагматизму виконували другорядну роль. Варто зауважити, що університет як носій фундаментального знання додає спрямованості процесу розвитку культури. Університети останніх десятиліть минулого століття – складний елемент не тільки системи освіти, але і всього суспільства в цілому. Визначаючи сутність університетів, великий філософ та педагог І.Кант у «Суперечці факультетів» казав, що університет повинен будуватися на «ідеї розуму», тобто на ідеї «всього існуючого в справжньому полі вченості» [7]. При цьому, до слова, Кант припускає застосування в університеті, принципу розподілу праці – він ставить філософський факультет на вищий щабель серед інших і поза рамок будь-якої професійної підготовки. Така позиція І.Канта була далекоглядною, адже філософія справді відіграє роль загальної методології для всіх інших наук та наукових дисциплін.

Звичайно, з часів Канта і впродовж історичного розвитку ідея університету як унікальної організації за формою і змістом діяльності піддалася суттєвим трансформаціям, і останнім часом – найсуттєвішим. Реагуючи на економічні і політичні запити суспільного життя, університет як передовий форпост освіти сприяв розвитку цивілізації відтворюванням культури, приростом знань і підготовкою професійної та інтелектуальної еліти. Разом із тим, сьогодні успішність розвитку суспільства може забезпечити саме інноваційна складова,

яку спроможні забезпечити, в першу чергу, тільки потужні університети, причому сама ідея їхнього функціонування трансформується шляхом «зняття» (одночасного заперечення зі збереженням найбільш прогресивних моментів) колишніх принципів та засвоєння нових.

Як відомо, у 1949 р. К.Ясперс опублікував роботу «Ідея університету», в якій він дотримується німецької традиції університетської освіти в тому вигляді, як її визначив ще В.Гумбольдт. «Університет, – писав К.Ясперс, – це співтовариство учених і студентів, зайнятих спільним пошуком істини».

Ідеї дослідницького університету В.Гумбольдта і інтелектуального університету Дж.Ньюмена стали першими спробами осмислення університету, визначення його місії в сучасному світі. Значний внесок у розвиток ідеї університету в різні часи також зробили Б.Спіноза, Х.Ортега-і-Гассет, К.Ясперс. Саме «класична ідея університету» В. Гумбольдта, а саме: синтез дослідження, навчання і виховання – виступила критерієм, за яким розглядалася вся подальша еволюція європейських і американських університетів.

Проте філософські засади розуміння універсалізму в освіті варто шукати саме в мислительних практиках епохи Просвітництва. Тут універсальність виступає як синонім енциклопедичності: сам термін "енциклопедія" (грец. *enkyklios paideia*), і означає буквально "універсальна освіта". У світоглядному плані за подібними установками стоїть тип особистості, що сформувався в епоху Ренесансу. Важлива риса цієї особистості – прагнення наблизитися до Бога – великого механіка та художника, – який створив неповторний за своєю складніс-

тю та унікальністю світ. Єдиний спосіб наблизитися до Бога – вдатися до творчості, виступити самому в ролі творця (інноватора), чий доробок наближався б за своєю унікальністю до господніх творінь. "Будь здоровий і пам'ятай, що природа надала тобі все, щоб ти був людиною; гуманітарні науки – все, щоб ти був красномовним; філософія ж, якщо ти будеш продовжувати із захопленням віддаватися її вивченню, – все, щоб ти зробився Богом" – писав Марсіліо Фічіно, голова платонівської Академії у Флоренції [11].

Сьогодні ж університет безперечно є найпоширенішою формою вищої освіти. Але освітою, у вузькому, буденному розумінні цього слова, функції університету не вичерпуються.. Крім того, що університет готує фахівців різних галузей народного господарства, він покликаний формувати людину. При цьому, обов'язковою умовою є всебічність освіти, яка завжди дасть людині можливість бути творцем і громадянином. Насправді перед університетом стоять найважливіші суспільні задачі. Він – школа вільного громадянина демократичного суспільства, якщо говорити про такий концепт як громадянське суспільство. Можна сказати, що стан суспільства залежить від стану університетів. Таким чином, універсальною освітою можна вважати таку, котра дає людині можливість відчувати себе сполучною ланкою, центром, що поєднує фізичне, біологічне, соціальне та культурне. Таку освіту можна назвати антропоцентричною. „Дійсно, у центрі неї стоїть людина, але не тому, що людина об'єктивно – вінець творіння, а просто тому, що ми не можемо перетворитися на камінь і дивитися на світ очима каменя, ми приречені залишатися самими собою” [2].

Сьогодні особливості розвитку суспільства диктують нові умови "виживання" університету як такого. Найчастіше, університети, намагаючись встигати за новітніми викликами, змушені йти "шляхом найменшого опору", адаптуючись під вимоги зовнішнього середовища. При цьому, через комерційні та інші причини, університети часто нехтують саме дослідницькою та інноваційною складовими. В умовах суспільства споживацтва освіта стає заручником ринкових відносин, перетворюючи знання в послугу. Виключно прагматичне, цинічне ставлення до університетської освіти в таких умовах зводить сам процес розвитку особистості в стінах навчальних закладів до одержання документальних свідоцтв і, по суті, до деконструкції особистісних начал людини. У дійсності, ринок праці перенасичений не фахівцями за покликання, а власниками дипломів, які і є основним конкурентним чинником. В умовах такої тенденції, в остаточному підсумку, страждає сама економіка країни, піддаючи

ризиків й інші сфери життєдіяльності суспільства. В умовах нинішньої кризи особливо яскраво виявляється нестача дійсно освічених фахівців, у той же час економіка деяким чином "очищається від лушпиння - "псевдоспеціалістів", що загальмовують її інноваційний розвиток.

Відомо, що функція справжнього університету не вичерпується освітою у вузькому, повсякденному її розумінні. Крім спеціалізації, що прокладає випускникові вузький шлях у професійному розвитку, університет покликаний сформувати та зростити особистість, а саме тому найважливішими рисами університетської освіти є універсальність та широта програмного матеріалу, що пропонується під час навчання. Відтак, варто погодитися з думкою українських дослідників В.Мироненка та І.Саєвича, що «завданням освіти є не лише підготовка людини до того чи іншого інтелектуального ремесла, але й сприяння формуванню у студента цілісної системи знань, що охоплює найрізноманітніші сфери життя, бази, ґрунтуючись на якій, він зможе і надалі вдосконалювати свій професіоналізм» [9, 67]. Саме тому перед університетом стоять широкі суспільні завдання. А сьогодні – в умовах розвитку суспільства, заснованого на знаннях, – істотна роль належить класичним університетам, які готують фахівців на основі інтеграції наукових досліджень, інновацій і навчання та здійснюють міждисциплінарні дослідження.

Безумовно, є низка чинників, які суттєво перешкоджають збереженню класичних позицій університету – вмістилища фундаментальних знань. Серед них – стрімке зростання кількості знань практично у всіх галузях науки, яке спостерігається з часів XIX століття і тенденції якого проявляються сьогодні ще наочніше. Очевидно, що це явище для освіти і науки загалом було позитивним. Разом із тим воно передбачає, що для збереження на певному рівні цілісності та універсальності освіти вчепити необхідно докладати значних зусиль. Таку тенденцію влучно підмітив В.Вернадський: «зростання наукового знання у XX ст. швидко стирає межі між різними науками. Ми усе більше спеціалізуємось не з наук, а з проблем. Це дозволяє, з одного боку, значно заглибитися у досліджуване явище, а з іншого – розширити його огляд з усіх точок зору» [1, 67]. Тож, прискорення накопичення наукових фактів примушує науковців займатися цілком спеціальною галуззю, та, внаслідок цього, залишати неторканими всі інші.

Інша потужна сила, що «ставить під удар» всеосяжність університетської освіти – переорієнтація навчальних закладів на ринкові відносини. Сьогодні можна спостерігати цілий ряд свідоцтв перетворення освіти у товар, а

університетів – у конкурентів. Серед них: зростання приватного фінансування освіти, зниження частки коштів, які виділяються державою в бюджет на підтримку та розвиток освіти, звернення уваги ВНЗ на свої рейтинги та їхнє підвищення, стрімке зростання кількості приватних навчальних закладів та ін.. „Тобто сьогодні спостерігається втрата самоочевидної цінності вищої освіти, на противагу якій з'являється необхідність «продати» та «задовольнити покупця»” [3, 5].

Відомо, що на сьогодні сформувалися дві основні тенденції трактування призначення університетської освіти: утилітарна та ліберальна. Утилітарна тенденція – це прагнення до професійної освіти, оскільки виробництво завжди має потребу в добре підготовлених фахівцях, у той час як ліберальна освіта наполягає на прийнятті цінності знання безвідносно його практичної користі.

Утилітарний або ринковий підхід до вищої освіти означає, що ВНЗ „виробляють” лише той продукт, який буде користуватися попитом на ринку. А отже, такий підхід зорієнтований суто на отримання прибутку. Якщо покупець висуває вимоги щодо спеціалістів у вузькій сфері, система продукуватиме саме таких фахівців. Інша крайність такої системи, яка становить глобальну загрозу успішності розвитку суспільства – це посилення конкуренції дипломів на ринку праці безвідносно до якості освіти, яку вони покликані гарантувати. У першому випадку суспільство ризикує отримати „армію” першокласних фахівців, здатних працювати лише на власній ділянці роботи – так званих „гвинтиків” у глобальній системі виробництва, фахівців, „подібних до флюсу, повнота яких одностороння”, як охарактеризував би їх К.Прутков.

У другому випадку ВНЗ готові боротися з конкурентами за клієнтів, одночасно прагнучи звести витрати до мінімуму. За таких обставин мета кожного окремого навчального закладу також зводиться до отримання максимального прибутку, проте цього разу ВНЗ не відповідають перед роботодавцями за якість підготовки випускників, адже сам бізнес не висуває таких вимог до освіти. В такому разі навчальні заклади „продають” освіту будь-кому, хто здатен заплатити запропоновану ціну. Поміж тим, ми можемо спостерігати абсурдні перегони навчальних інституцій країни за можливістю називатися „університетом”, що свідчить про утилітарне, корисливе ставлення до ідеї універсальності освіти. Цілий ряд колишніх інститутів сьогодні пишуться назвою „університет”, що майоріє понад ними, тим самим начебто підвищуючи цінність дипломів, які вони пропонують абітурієнтам. За таких умов не повинно викликати здивування, що студенти

заповнюють лави ВНЗ, які пропонують популярні спеціальності, але не гарантують якості освіти. Більше того, в такому випадку, відбувається зсув у системі оцінювання успішності студентів. „Оцінки „нижче відмінних” принижують статус „кращої” освіти, яка доступна на ринку, викликаючи у студента-клієнта небажане та неочікуване відчуття розчарування, почуття дискомфорту та незадоволеності – подібні результати не повинні асоціюватися з будь-яким освітнім брендом” [3, 9]. По суті, такий підхід, зазвичай, ігнорує наукову та інноваційну складову трикутника знань, що підтримує фундаментальну складову освіти.

Інший підхід – ліберальний або традиційний – передбачає фінансування освіти державою. Він забезпечує виробництво освітою, що вигідна, в першу чергу, суспільству, і лише потім – такою, що відповідає особистим інтересам студента. За даних умов система освіти пропонує суспільству, виходячи з його запитів, необхідних фахівців. Тепер, зустрічаючись з фінансовими обмеженнями, які висуває держава, ВНЗ приймають до своїх лав лише обраних, які потенційно стануть найбільш успішними у навчанні, а далі – у кар'єрі.

Обидві ці тенденції знаходяться на крайніх позиціях, у дійсності ж реальний освітній процес завжди розвивався між цими сторонами на основі їхніх взаємодій і протистояння. Жодна з цих крайностей не описує повною мірою дійсну картину системи освіти як вітчизняної, так і тієї, що сформувалася історично в країнах Європи. Перед сучасними ВНЗ постає питання вибору між стратегіями традиційної та ринкової систем освіти. Вітчизняні виші сьогодні, по суті, опинилися між двох вогнів: державою, яка регулює замовлення фахівців, необхідних економіці країни, та приватним сектором, який має власний інтерес до підготовки фахівців.

Сполучення відзначених тенденцій найбільш повно оформилося в практиці багатofункціонального університету, що сьогодні виконує такі функції, як навчання, дослідження, професійна підготовка, надання сервісних послуг, розвиток культури й гуманізму. Університет саме в такому розумінні являє собою ті щаблі, долаючи які, людина все більше й більше наближається до того, щоб бути вільною. Згідно з тлумаченнями К.Ясперса, „для деяких професій найкраща освіта – це не одержання певних специфічних знань, а вишкіл і розвиток органів наукового мислення... У кожному разі Університет може дати лише підґрунтя для професійної освіти, а освіта здобувається у процесі практики [6, 119]”. Тобто університет відкриває в людині щось більш запотребоване, ніж набір навичок та професійна компетентність, він випускає в життя особис-

тість, готову активно перетворювати об'єктивну реальність у своє благо й у благо навколишніх – це істинна цінність всебічної університетської освіти.

Отже, університет як дітище європейського середньовіччя з його монастирями та монастирськими школами успадкував їхні джерела та принципи, серед яких чільне місце займає принцип універсалізму. На початку XXI ст. відбувається посилення ролі університетів як значущих суб'єктів розвитку у формуванні гуманітарного потенціалу держави, складається система інтегруючих функцій університету в цілісній національній освітній системі, що відображено в таких документах Болонського процесу, як Сорбонська (1998) і Болонська (1999) декларації, Комюніке зустрічей європейських міністрів, що відповідають за освіту (Прага, 2001; Берлін, 2003; Берген, 2005) та ін. Сучасний університет початку XXI ст. у документах Болонського і Брюгге-Копенгагенського процесів сполучає фундаментальність освіти з орієнтацією на реалії і перспективи майбутньої професійної діяльності в інформаційному транскультурному суспільстві.

Звичайно, перед університетом за його суттю стоять не тільки освітні і суспільні задачі. Як колись універсального пошуку істини, він націлений на пізнання, що не знає меж.

У основі ідеї університету домінують три принципи: свобода, універсальність і моральність. Ці принципи діалектично взаємопов'язані, їхнє практичне здійснення неможливе у відриві одне від одного. Так, принцип свободи в університетському управлінні знаходить своє виявлення в його автономності і самоврядуванні. Університет за своєю природою демократичний: він повинен управлятися зсередини і знизу. Хоча, на думку Ж.Дерріди, в університетів ніколи не було абсолютної автономії – ані в епоху Середньовіччя, ані в Новому часі. Одна з основних форм реалізації свободи в університеті – свобода творчості – припускає значну кількість практичних заходів, що наповнюють її реальним змістом. Така свобода номінально гарантована. На рівні університету вона передбачає створення умов для вільної творчості. Чи забезпечує сьогодні сучасний університет такий принцип свободи творчості? Чи дозволяє сьогодні він формувати творчі особистості? На ці запитання можна дати відповідь на основі результатів емпіричних соціологічних досліджень. Отже, аналізуючи результати опитування студентів всіх факультетів одного із провідних ВНЗ України – НТУУ «КПІ», що проводилося в березні 2008 року можна відзначити, що переважна більшість студентів вважає себе творчою особистістю.

Разом із тим, студенти НТУУ «КПІ», які брали участь у опитуванні, вважають творчими особистостями людей, яким притаманні такі риси, як нестандартний підхід/бачення, ініціативність, активна життєва позиція, комунікабельність, емоційність, працьовитість та допитливість (див. рис. 2).

Звичайно, більшість вказаних «ознак» може бути сформована як в університеті, так і поза його стінами (в сім'ї, в школі та інших соціальних інститутах). При цьому, виховання нестандартного підходу може бути забезпечене засобами інноваційної педагогіки, яка отримує поширення в сучасних університетах.

Студентство здебільшого переконане, що творчою особистістю не стають, а народжуються (майже 50 % респондентів вказали, що обов'язковою умовою формування творчої особистості є вроджені здібності) (див. рис. 3).

Разом із тим, спираючись на думку опитаних студентів НТУУ «КПІ», однією з обов'язкових умов формування творчої особистості є отримання вищої освіти (32,5 %), що свідчить про усвідомлення респондентами цієї важливої складової, що забезпечує саме університет.

На думку багатьох дослідників, однією з умов формування творчої та усебічно розвинутої особистості в рамках університету є збільшення у підготовці фахівців складової індивідуальної творчої роботи. Результати опитування, яке було проведене серед старшокурсників НТУУ «КПІ» засвідчили, що студенти більшою мірою не схильні до самостійної творчої роботи (див. рис. 4).

Наступний принцип, закладений в основу ідеї університету – принцип універсальності передбачає надання кожному, хто опановує науку в університеті стати інтелектуальною людиною з широким світоглядом і гуманістичною освітою. Універсальність припускає відкритість до суспільства і широкого світу. Університет може і повинен стати рідною оселею міждисциплінарних досліджень. За своєю ідеєю університет – природне місце для здійснення міждисциплінарного, всеосяжного пошуку.

З поняттям універсальності університетської освіти тісно переплетено як на теоретичному, так і на практичному рівні, поняття компетентності фахівця, на якому останнім часом зосереджена увага багатьох дослідників у сфері освіти. Теоретичне осмислення змісту поняття „компетентність” дає змогу говорити про такі його особливості: динамічність, поновлюваність знань фахівця, вміння застосовувати знання на практиці, тобто вирішувати задачі різних рівнів складності з використанням набутого багажу знань, а також вміння обирати найбільш оптимальний шлях вирішення проблеми з усіх доступних. Тож, компетентний

спеціаліст після закінчення навчання володіє спектром знань та навичок, спроможний розробляти різні шляхи для вирішення проблем, що постають перед ним, а також володіє критичним мисленням, яке дозволяє йому обрати найбільш оптимальний з усіх запропонованих шляхів. Широкого розповсюдження в наукових колах сьогодні набуває розуміння компетенції фахівця, широко вживане в європейській освітній системі. Компетентнісна модель Європейського союзу складається з двох елементів: універсальних компетенцій, які мають виховний характер, та learning outcomes – результатів виховної діяльності. Випускник університету, згідно з таким підходом, повинен володіти такими компетенціями: 1) універсальними: загальнонауковими, інструментальними компетенціями, соціально-особистісними та загальнокультурними компетенціями; 2) професійними компетенціями [5, 29]. Варто зауважити, що все частіше експерти наголошують на необхідності формування у студентів ВНЗ не лише професійних, а й соціальних компетенцій (soft skills) – тобто на необхідності формування всебічно розвиненої особистості в стінах вишів. Формування таких компетенцій у випускників в процесі навчання з однієї сторони тісно співвідноситься з домінуючою ціллю системи освіти – розвитком особистості.

Безумовно, ідея університету немислима без моральності. Адже університету належить провідна роль у суспільстві. Він як лабораторія суспільних процесів, схожий на лакмусовий папірець стану суспільства (варто лише згадати роль університетів у так званій Помаранчевій революції). У цілому ж і негативні аспекти суспільного розвитку неминуче виявляються в стінах університету.

Саме в межах Університету створюється особлива атмосфера, яка сприяє «трансляції» загальнолюдських цінностей, прищеплює розуміння їхньої самоочевидності усім, хто тією чи іншою мірою ідентифікує себе з самим Університетом. Генрі Ньюмен – автор «Ідеї Університету» вдається до порівняння університетської освіти з процесом шляхетного виховання та засвоєння добрих манер. «Вам ніколи не позбутися природної незграбності, сором'язливості, скутості чи інших осоружних вад, поки не відбудете свого у школі добрих манер» [6, 40]. Аналогічну функцію виконує університетська освіта, «атмосфера інтелекту». Університет – місце, до розвитку якого долучилося чимало наукових шкіл, а «велич і цілісність» об'єднані у єдиному центрі, – виконує потужну соціалізаторську функцію.

Проте, сьогодні традиційне розуміння освіти як навчально-виховного процесу, ядро якого складає тяжка праця пізнання, все більше заміщується процедурами трансляції ін-

формації, ефективність яких полягає у швидкості та оперативності передавання необхідних знань студенту. Між тим, сам процес навчання втрачає найважливіше – спосіб його організації дедалі менше змушує студентів звертатися до своїх умінь самоорганізації. Дедалі менше вища освіта навчає самому навчанню, віддаляється від традиційного розуміння університетської освіти, яке влучно змалював М.Булгаков: «Я думаю, що ... у всякому добре поставленому навчальному закладі можна стати дисциплінованою людиною й придбати навичку, що знадобиться в майбутньому, коли людина поза стінами навчального закладу стане займатися самоосвітою».

Між тим, експерти відзначають, наявність «вакууму, що виявився через зниження ролі виховних заходів». Він заповнюється такими формами дозвілля молоді, які негативно впливають на розвиток особистісних та ділових якостей майбутніх спеціалістів. Причина цьому – витіснення виховної роботи за периметр основної діяльності сучасних навчальних закладів. Виховна компонента діяльності навіть самих солідних державних ВНЗ через відомі обставини суспільного життя за останні два десятиліття суттєво скоротилася та видозмінилася [4, 6]. Університет, видаючи диплом своєму випускникові, гарантує не лише самому молодому фахівцю, але й суспільству в цілому якість підготовки своїх студентів. Це свідоцтво за своєю суттю є не лише документальним підтвердженням кількості прослуханих лекцій та складених іспитів, воно засвідчує значно більше. Безумовно, дипломованому спеціалісту, який щойно залишив лави університету, притаманні недоліки в професійних навичках, які за будь-яких умов, проявляються під час роботи. Проте більшість цих недоліків з легкістю залишаються у минулому, дедалі більше молодий спеціаліст накопичуватиме свій практичний досвід. Але якщо фахівцю-випускнику ВНЗ бракує «духовно-наукового становлення» (К.Ясперс), то годі покладати надії на майбутнє [6, 120].

Як не дивно, але саме американські експерти в галузі освіти давно вже обґрунтували висновки про те, що інженерна освіта має забезпечувати широку, а не вузькоспеціалізовану підготовку і бути проблемною, а не дисциплінарно орієнтованою. Тобто йдеться про підготовку всебічно розвинених фахівців, які вміють стверджуватись і розкриватись, приймати рішення у складних умовах, таких фахівців, які прагнуть вивчати питання управління, підготовки до неперервного підвищення своєї кваліфікації, а також до поєднання особистих інтересів із суспільними. Ось чому відбір змісту навчального матеріалу в університетах США, зокрема технічного профілю, відбува-

ється на основі принципів фундаменталізації, полікультурності, прогностичності.

Університетська освіта повинна надавати випускнику, перш за все, метод наукового пізнання, підготувати фахівця, здатного швидко адаптуватися чи перекваліфікуватись, використовуючи всі набуті знання. На противагу, зосередження на вузькоспеціалізованій освіті є свідченням звернення системи освіти до приватних інтересів, окремої особистості та конкуренції – суто утилітарного розуміння цінності освіти. За таких умов вища освіта як товар становить суттєву загрозу для успішного розвитку суспільства. Все далі вища освіта студентами починає розумітися у вузькому сенсі – як професійне навчання. Причин такого зсуву у розумінні цінності освіти, певно, існує безліч. Проте, найбільш вірогідно, варто звернути увагу на мотиви, які побуджують сучасних абітурієнтів обирати ту або іншу спеціальність, або, взагалі, вступати до ВНЗ. Певно, усвідомлення очевидної тенденції, що випускники університетів отримують великі заробітні плати, призводить до того, що „маргінальні групи абітурієнтів більшою мірою схильні сприймати навчання в університеті як професійне” [3, 7]. Натомість цінність досвіду навчання в університеті полягає, передусім, у пізнанні сильних та слабких сторін власної особистості студента – самопізнанні. Університетська освіта традиційно готувала до кар’єри саме у такому сенсі, а не з погляду передачі професійних навичок.

В процесі опитування майже 40 % опитаних у 2006 р. старшокурсників зазначили, що їм тою чи іншою мірою не вистачає знань, які вони отримують в НТУУ „КПІ” для майбутньої професійної діяльності. Слід зважити на те, що ВНЗ, на відміну від професійно-технічних закладів, спрямований на високу теоретичну підготовку майбутніх фахівців. Тому не дивно, як показав аналіз відкритих запитань, що студентам, щоб бути кваліфікованими і конкурентоспроможними на ринку праці фахівцями, не вистачає практичних навичок, знань з комп’ютерних наук та іноземної мови.

Таким чином, неадекватність класичної, традиційної моделі організації і функціонування університету реаліям економіки знань викликала необхідність реформувати університети, шукати шляхи трансформації університетів в інноваційні освітні організації нового типу, орієнтовані на трансглобальний ринок освіти і технологічних інновацій, будуючи освітній процес на основі синергії, інтеграції науково-дослідної, інноваційної і навчальної діяльності як викладача-дослідника, так і студента.

Як уже згадувалося, основні функції університету як матеріального втілення ідеї ви-

робництва і передавання наукового знання були сформульовані В.Гумбольдтом, а далі вони були конкретизовані у працях провідних представників соціології освіти Т.Парсонса і К.Керра, які виокремили такі позиції: 1) виробництво знання; 2) накопичення і зберігання знань; 3) передавання знань; 4) розповсюдження знань.

Дискусії, що ведуться у вузівському співтоваристві на початку ХХІ в., розглядають широкий спектр концептуальних університетських моделей, сформованих у процесі самовизначення активно працюючих над відповідним перетворенням університетів: дослідницький університет, академічний університет, пасіонарний університет, інноваційний університет, підприємницький університет, регіональний науково-освітній комплекс і низка інших. Ступінь розробленості моделей різних, оскільки процес самоідентифікації і реструктуризації університетів відповідно до вимог економіки знань знаходиться на початковій стадії: для дослідницького університету розроблені показники, що дозволяють проводити процедуру ідентифікації; для регіонального університетського комплексу, міжнародного і підприємницького університетів сформульовані тільки концептуальні засади.

Нинішні реалії зумовлюють прямування до моделі університету дослідницького типу. Модель університету дослідницького типу, яку взяли за основу розвитку провідні університети світу, має дві головні модифікації: академічний дослідницький університет і підприємницький (інноваційний) університет.

Для України є актуальним формування нової моделі вищого навчального закладу дослідницького типу, який би передбачав існування механізму функціонування сучасних форм інтеграції науки, освіти та інновацій, підготовки нового покоління дослідників і висококваліфікованих фахівців для розвитку економіки, побудованої на знаннях.

Дослідницький університет – це сучасна форма інтеграції освіти й науки, яка вже доволі давно визнана за кордоном і має там дуже добру репутацію. Сутність класичного дослідницького університету – інтеграція навчального процесу та фундаментальних наукових досліджень – уперше системно була визначена В.Гумбольдтом у ХІХ сторіччі. Девізом заснованого 1809 року Вільгельмом фон Гумбольдтом університету в Берліні були слова: “Відданість науці”. Ідея, покладена в основу дослідницького університету, безумовно, не нова, проте в кожную епоху вона здобуває нових форм втілення. Традиційне тяжіння класичних університетів до поєднання дослідження і навчання, визнання самого дослідницького про-

цесу основним „матеріалом навчання” яскраве тому підтвердження.

У нашій державі першим вищим навчальним закладом, що отримав статус дослідницького став Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» в рамках пілотного проекту Міністерства освіти і науки України.

Дослідницький університет може бути представлений у вигляді науково-освітньої структури інтегрованих по вертикалі навчально-наукових підрозділів і підрозділів навчально-науково-виробничого (інноваційного) характеру. Ця структура утворюється на базі класичного університету, знаходячи при цьому нові риси, впроваджуючи те нове, що є викликом часу, а саме: мультидисциплінарність, широкі, на системній основі здійснюване залучення студентів до наукових розробок, практична/інноваційна спрямованість тематики досліджень.

У філософській, соціологічній та педагогічній науці розроблені альтернативні моделі дослідницького університету. Так, М.Щелкунов показав, що дослідницький університет створює умови інтеграції наукових досліджень і освітнього процесу на всіх рівнях підготовки (університетський курс, магістратура, аспірантура, докторантура, перепідготовка і підвищення кваліфікації, стажування) і наявність інфраструктури підготовки кадрів вищої кваліфікації.

Г.Майер пропонує такі критерії дослідницького університету: наявність провідних наукових і науково-педагогічних шкіл; інтеграція наукових досліджень і освітнього процесу на всіх рівнях підготовки; наявність інфраструк-

тури підготовки кадрів вищої кваліфікації; наявність інформаційної бази навчально-наукової діяльності і можливостей передавання інформації науково-освітньому співтовариству; інтеграція у світовий науково-освітній простір, співпраця зі світовими науково-освітніми центрами, фондами.

Чи судилося дослідницькому університету як сучасному втіленню самої ідеї університету стати знаменною подією в українській освіті та основою інноваційного розвитку? Звичайно багато покажуть сучасні освітні реформи, які поки-що, на жаль, хорошого не віщують. Модернізація освіти не конструює конкретне майбутнє, що задається її авторами, а тільки визначає контури та форми, структурні складові освітньої системи в світі, що змінюється, залишаючи при цьому максимально можливе число ступенів свободи для своїх суб'єктів. В цьому сенсі дослідницький університет в різних його варіаціях сьогодні залишається тільки відображенням ідеї університету. Сьогодні, на думку Л.Лур'є, недостатньо усвідомлені глибинні ресурси гуманітаризації освіти, приховані в перспективах його реформування [8]. Глобальна комунікація сучасного суспільства, характер стосунків між учасниками освітнього процесу викликають потребу в особливій культурологічній спрямованості освітньо-наукового процесу. Варто надати нового сенсу процесу гуманітаризації за рахунок подолання розрізненості природничо-наукової, технічної та гуманітарної освіти.

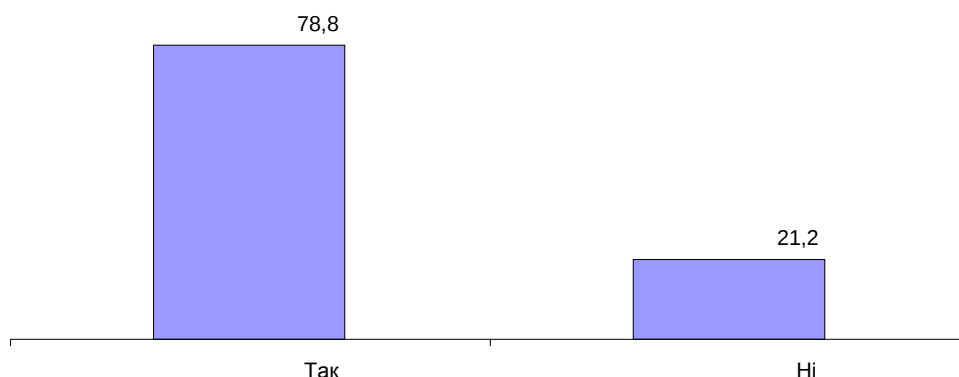

Рис.1. Розподіл відповідей респондентів на питання: "Чи вважаєте Ви себе творчою особистістю?" (опитано 6567 респондентів)

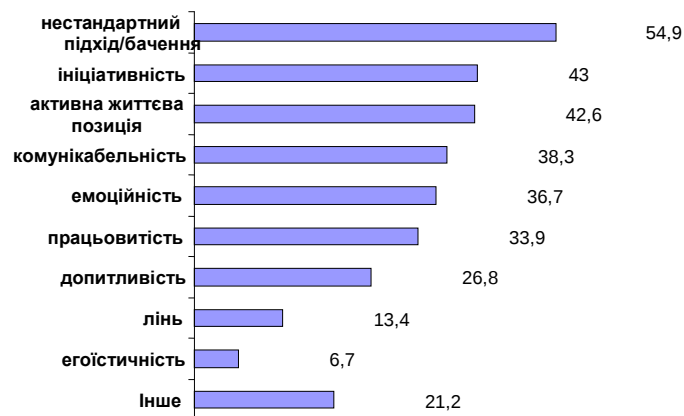

Рис.2. Розподіл відповідей на питання: "Які ознаки творчої особистості Ви можете назвати?" (опитано 6567 респондентів)

Рис.3. Розподіл відповідей респондентів на питання: "Що Ви можете назвати серед обов'язкових умов формування творчої особистості?" (опитано 6567 респондентів)

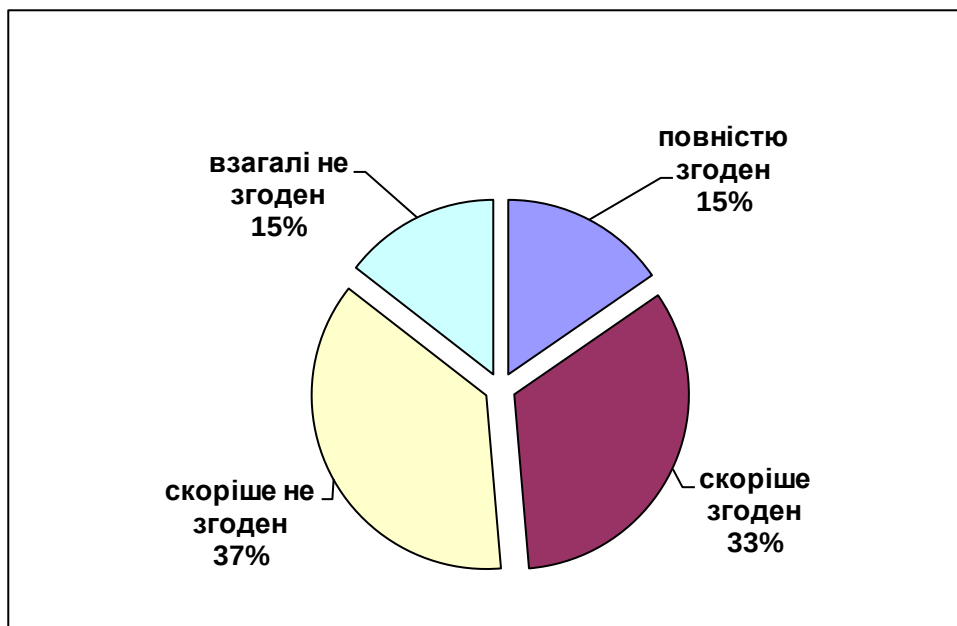

Рис. 4. Рівень згоди респондентів з твердженням:
"Під час навчання студенти повинні отримувати більше завдань для самостійної творчої роботи"? (опитано 2157 респондентів)

ЛІТЕРАТУРА

1. Вернадський В.И. Научная мысль как планетное явление. – М: Наука, 1991. – 271 с.
2. Глебкин В.В. Универсальное образование и общие принципы обучения на Отделении теории и истории мировой культуры гимназии 1514 г. Москвы.
3. Дентон М. Смысл базового высшего образования в контексте конкуренции на рынке образовательных услуг // Высшее образование. – 2008.- №9.- С.4-11.
4. Звонников В.И., Радченко А.В. Что нужно работодателю? // Высшее образование сегодня. – 2008. - №7.. – С.4-7.
5. Ильязова М.Д. Методика формирования профессиональной компетентности будущих специалистов как актуальная теоретическая и прикладная задача современных исследований // Высшее образование сегодня. – 2008. – № 7. – С.28-31.
6. *Ідея Університету: Антологія* / Упоряд.: М.Зубрицька, Н.Бабалик, З.Рибчинська; відп.ред. М.Зубрицька. – Л.: Літопис, 2002. – 304 с.
7. Кант И. Спор факультетов // Сочинения: В 6 т. – Т. 6. – М.: Мысль, 1966. – С.257-347.
8. Лурье Л.И. Исследовательский университет и модернизация образования в России // Педагогика. – 2002. – № 8. – С.97-105.
9. Мироненко В., Саєвич І. Проблема формування цілісного світогляду у вищій школі // Освіта і управління. – 2008. – № 1. – С.67-70.
10. Мишед Л. Идея университета // Вестник высшей школы. – 1991. – № 9. – С. 85-90.
11. *Опыт тысячелетия. Средние века и эпоха Возрождения: Быт, нравы, идеалы.* – М.: Юрист, 1996. – С. 441.
12. Сидоренко В., Білевич С. Фундаменталізація професійної підготовки як один із пріоритетних напрямів розвитку вищої освіти в Україні // Вища освіта України. – 2004. – № 3 (13). – С. 56-64.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2009 р